

Világúr és önvédelem¹

I. Egyéni vagy kollektív önvédelem joga

Nehezen képzelhető el olyan jogrendszer, mely nem enged teret az önvédelem jogának. Némi leegyszerűsítéssel, az önvédelem elismerésének módja és mértéke az adott jogrendszer fejlettségi szintjéhez igazodik, szerepe és jelentősége a jog előírásainak hatékony érvényesülését biztosító kényszerapparátus és szankciórendszer centralizációjának fokával fordítottan arányos.² Ez a kortárs nemzetközi jogról is elmondható, melyben az egyéni vagy kollektív önvédelem joga, hosszú évszázadok történeti fejlődését követően, az erőszak átfogó és objektív, feltétlen alkalmazást igénylő tilalma alóli egyik kivételként nyert elismerést.³ Részletes szabályait az Egyesült Nemzetek Alapokmánya és a nemzetközi szokásjog tartalmazza. Az Alapokmány 51. cikke értelmében:

A jelen Alapokmány egyetlen rendelkezése sem érinti az Egyesült Nemzetek valamelyik tagja ellen irányuló fegyveres támadás esetében az egyéni vagy kollektív önvédelem természetes jogát mindaddig, amíg a Biztonsági Tanács a nemzetközi béke és biztonság fenntartására szükséges rendszabályokat meg nem tette. A tagok az önvédelem e jogának gyakorlása során foganatosított rendszabályait azonnal a Biztonsági Tanács tudomására tartoznak hozni és ezek a rendszabályok semmiképpen sem érintik a Biztonsági Tanácsnak a jelen Alapokmány értelmében fennálló hatáskörét és kötelességét abban a tekintetben, hogy a nemzetközi béke és biztonság fenntartása vagy helyreállítása végett az általa szükségesnek tartott intézkedéseket bármikor megtegye.⁴

Kétségtől ez az egyik leghíresebb alapokmányi rendelkezés. Mint látható, az első mondat „természetes jogként” ismeri el az egyéni vagy kollektív önvédelem jogát,

* SULYOK Gábor egyetemi tanár, SZIE Deák Ferenc ÁJK; egyetemi tanár KGRE ÁJK; tudományos főmunkatárs, Társadalomtudományi Kutatóközpont – MTA Kiváló Kutatóhely, Budapest.

¹ A jelen tanulmány a Nemzeti Közszerológiai Egyetem Világúr Társadalomtudományi Kutatóműhelyének keretében készült.

² BOWETT, Derek W.: *Self-Defense in International Law*. New York, 1958. 3–4. o.

³ ENSZ Alapokmány, 2. cikk (4) bekezdés, kihirdette: 1956. évi I. törvény az Egyesült Nemzetek Alapokmányának törvénybe iktatásáról.

⁴ ENSZ Alapokmány, 51. cikk.

mely egyaránt utalhat a természetjogra, az állami szuverenitásra vagy a nemzetközi szokásjogra.⁵ Ha a „természetes jog” ténylegesen a nemzetközi szokásjog releváns szabályaira utal, melyeket egyetlen alapokmányi rendelkezés sem „érint”, azonnal felmerül a kérdés: hogyan viszonyul egymáshoz az egyéni vagy kollektív önvédelem jogának alapokmányi és szokásjogi szabályozása?⁶ Mivel a klasszikus nemzetközi jog korszakában az önvédelem joga egyebek mellett a megelőző csapásra is lehetőséget biztosított, a kérdés aktualitása és hordereje aligha igényel bővebb magyarázatot. Megjegyzendő, hogy a Nemzetközi Bíróság a „természetes jogot” következetesen a nemzetközi szokásjog releváns szabályaira való utalásként értelmezi, melyek tartalma alapvetően megegyezik az alapokmányi szabályozással. Ez a párhuzamosság nem jelent teljes és minden részletre kiterjedő azonosságot.⁷

Az önvédelmi helyzet „nyitányát” a fegyveres támadás képezi. Mivel az alapokmányi rendelkezések nem határozzák meg, hogy milyen magatartások tekinthetők fegyveres támadásnak, a kifejezés tartalmának megismeréséhez a szerződésen kívüli támpontokat kell keresni. Ezek alapján megállapítható, hogy a fegyveres támadás fennforgásához két kritérium teljesülése szükséges: a mennyiségi kritérium a fegyveres támadás súlyával, a minőségi kritérium a fegyveres támadás elkövetőjével kapcsolatos kívánalmakat takar.⁸ Mennyiségi szempontból a fegyveres támadás az erőszak alkalmazásának legsúlyosabb és legintenzívebb formája, és mint ilyen, rész-egész viszonyban áll a támadó cselekmény/agresszió kategóriájával. Konkrét és egyetemes érvényű mércét nehéz megfogalmazni, minden esetet külön kell értékelni. Elképzelhető, hogy már egyetlen cselekmény eléri a megkívánt súlyt és intenzitást, miképpen az is, hogy az „események halmozódása” következtében kisebb súlyú támadások sorozata képez fegyveres támadást.⁹ Egyes nézetek szerint akár a terület rendelkezésre bocsátásával is megvalósulhat.¹⁰ Kisebbsúlyú elszigetelt erőszakos cselekmények azonban még emberi életek kioltása esetén sem tekinthetők fegyveres támadásnak.¹¹ Megjegyzendő, hogy a fegyveres támadás nemcsak a fizikai térben, hanem a kibertérben is elkövethető.¹² Fennforgásának megállapítása során az alkalmazott fegyverek jellege nem bír

⁵ KAJTÁR Gábor: *A nem állami szereplők elleni önvédelem a nemzetközi jogban*. Budapest, 2015. 62–72. o.

⁶ SULLYOK Gábor: Az egyéni vagy kollektív önvédelem joga az Észak-atlanti Szerződés 5. cikkének tükrében. *Állam- és Jogtudomány*, 43. (2002) 1–2., 105–107. o.

⁷ *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America)*, Judgment of 27 June 1986, I.C.J. Reports 1986, 94. o.

⁸ KAJTÁR: *A nem állami szereplők elleni önvédelem a nemzetközi jogban*. 73. o.

⁹ *Oil Platforms (Islamic Republic of Iran v. United States of America)*, Judgment of 6 November 2003, I.C.J. Reports 2003, 190–192. o.; *Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda)*, Judgment of 19 December 2005, I.C.J. Reports 2005, 219, 223. o.

¹⁰ RANDELZHOFFER, Albrecht – NOLTE, Georg: Article 51. In SIMMA, Bruno – KHAN, Daniel-Erasmus – NOLTE, Georg et al. (eds): *The Charter of the United Nations: A Commentary*. Third edition. Vol. II. Oxford, 2012. 1414. o.

¹¹ Eritrea–Ethiopia Claims Commission, Partial Award: *Jus Ad Bellum* – Ethiopia’s Claims 1–8, Decision of 19 December 2005, R.I.A.A. Vol. XXVI, 465. o.

¹² SCHMITT, Michael N. (ed.): *Tallinn Manual 2.0 on the International Law Applicable to Cyber Operations*. Cambridge, 2017. 339., 341–343. o.

relevanciával, sőt akár a szokásos rendeltetésük alapján fegyvernek nem minősülő eszközök alkalmazásával is megvalósulhat.¹³

Minőségi szempontból kétségekívül fegyveres támadásnak tekinthetők az államoknak betudható magatartások.¹⁴ Noha a betudhatóság megállapításának módja kapcsán eltérő álláspontok léteznek,¹⁵ ezt a követelményt minden bizonnyal az államok nemzetközi jogi felelősségéről szóló szabályok töltik ki tartalommal. Hasonlóan a támadó cselekményhez/agresszióhoz, a fegyveres támadás közvetlenül és közvetve is elkövethető. Közvetlen fegyveres támadás esetén maga az állam, közvetett fegyveres támadás esetén az állam utasítása, irányítása vagy ellenőrzése alatt cselekvő személy vagy személyek csoportja követi el a cselekményt.¹⁶ Eltérő álláspontok léteznek az ellenőrzés mértékét illetően is: míg a Nemzetközi Bíróság szerint „tényleges ellenőrzés” szükséges,¹⁷ addig a volt Jugoszlávia területén elkövetett, a nemzetközi humanitárius jogot súlyosan sértő cselekmények megbüntetésére létrehozott nemzetközi törvényszék szerint elegendő lehet az „általános ellenőrzés” is.¹⁸ Kérdés továbbá, hogy az államoknak nem betudható, nem állami szereplők által elkövetett támadások az önvédelmi helyzetet megalapozó fegyveres támadásnak tekinthetők-e. Napjainkban ez az önvédelem jogával kapcsolatos talán legfontosabb kérdés. Bár az ellentétes álláspontok részletes tárgyalására most nincs lehetőség, a nem állami szereplők elleni önvédelem mellett szóló tudományos érvek nem tűnnek meggyőzőnek vagy megdönthetetlennek. Ez a „vonakodik/nem hajlandó vagy nem képes” doktrínáról is elmondható.¹⁹

Az alapokmányi rendelkezés szerint a fegyveres támadás sértettje egy állam.²⁰ Maga a fegyveres támadás nemcsak az állam területe, hanem alkalmasint az államot a területén kívül megjelenítő személyek és tárgyak ellen is irányulhat.²¹ Fennforgásának megállapítása elsődlegesen a megtámadott állam szubjektív megítélésén alapul,

¹³ ZEMANEK, Karl: *Armed Attack*. In WOLFRUM, Rüdiger (ed.): *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law*. Vol. I. Oxford, 2012. 599. o.

¹⁴ *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*, Advisory Opinion of 9 July 2004, I.C.J. Reports 2004, 194. o.

¹⁵ KAJTÁR: *A nem állami szereplők elleni önvédelem a nemzetközi jogban*. 173–219., 256–257. o.

¹⁶ *Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts*, Article 8. In *Yearbook of the International Law Commission*, 2001. Vol. II. Part Two, U.N. Doc. A/CN.4/SER.A/2001/Add.1 (Part 2), 26. o; és G.A. 56/83, 56 U.N. GAOR Supp. No. 49 (A/56/49, Vol. I), 499. o.

¹⁷ *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America)*, Judgment of 27 June 1986, I.C.J. Reports 1986, 64–65. o; *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, Judgment of 26 February 2007, I.C.J. Reports 2007, 208–210. o.

¹⁸ *Prosecutor v. Duško Tadić*, Judgment of 15 July 1999, Case No. IT-94-1-A, 47–62. o.

¹⁹ KAJTÁR Gábor: *Vonakodik vagy nem képes? Az önvédelem jogának újabb paradigmaváltó kísérlete. Közjogi Szemle*, 11. (2018) 1–10. o.

²⁰ *Megjegyzendő, hogy a Nemzetközi Jogi Bizottság szerint egyes nemzetközi szervezetek is önvédelmi helyzetbe kerülhetnek, ám azt nem részletezte, hogy erre hogyan és milyen szabályok alapján kerülhet sor. Draft Articles on the Responsibility of International Organizations*, Article 21. In *Yearbook of the International Law Commission*, 2011. Vol. II. Part Two, U.N. Doc. A/CN.4/SER.A/2011/Add.1 (Part 2), 40. o.

²¹ RUYs, Tom: *'Armed Attack' and Article 51 of the UN Charter: Evolutions in Customary Law and Practice*. Cambridge, 2010. 199–249. o.

egszersmind a bizonyítás terhe is erre az államra hárul.²² Ha a bizonyítékok gyűjtését más államok szuverenitása korlátozza, akár a meggyőző közvetett bizonyítékok is elegendők lehetnek.²³ Könnyen előfordulhat azonban, hogy a támadó állam és a nemzetközi közösség többi tagja, szintén szubjektív megítélés alapján, eltérően minősíti az eseményeket. Hiteles és objektív megállapítást kizárólag a Biztonsági Tanács tehet, ám a nemzetközi béke és biztonság fenntartásáért fő felelősséget viselő szerv megállapítása nem előfeltétele az önvédelem gyakorlásának; fáziskésésben van az érintett államok megállapításához képest, és alá van vetve a nagyhatalmi egyhangúság elvének. Érdekes helyzet állhat elő, ha a testület utólag úgy találja, hogy nem történt fegyveres támadás.²⁴

Ha a fegyveres támadás bekövetkezik, a megtámadott állam önvédelmi helyzetbe kerül, és a támadás elhárítása érdekében, az erőszak tilalmának sérelme nélkül, jogszerűen alkalmazhat erőszakot. Ez a klasszikus önvédelem esete. Bár az alapokmányi rendelkezés ezt kifejezetten nem említi, hasonló megítélés alá esik a már bizonyíthatóan megindult, ám még be nem következett fegyveres támadás elhárítása érdekében alkalmazott erőszak is. Ez az elfogó/feltartóztató önvédelem esete. Nem megengedett a megelőző csapás a vélt önvédelmi helyzetben: a hatályos szabályozás kifejezetten sem a konkrét és közvetlen veszélyek elleni preemptív önvédelemre, sem az absztrakt és távoli veszélyek elleni preventív önvédelemre nem biztosít lehetőséget. Megjegyzendő, hogy a preemptív önvédelem szélsőségesen súlyos eseteiben a nemzetközi közösség alighanem elnéző magatartást tanúsítana a veszély elhárítása érdekében erőszakot alkalmazó állammal szemben.²⁵ Megindult vagy bekövetkezett fegyveres támadás hiányában tehát az önvédelem joga nem gyakorolható, a fegyveres támadásnak nem minősülő erőszakkal szemben erre hivatkozással nem alkalmazható erőszak; helyette más nemzetközi eljárásokat vagy intézkedéseket lehet igénybe venni.²⁶

Noha létfontosságú érdekeket oltalmaz és jogellenességet kizáró okot képez,²⁷ az önvédelem jogának gyakorlása nem biztosít korlátlan cselekvési szabadságot. Legfontosabb kritériumait, a szükségességet és az arányosságot, a szokásjog szabályozza, előzményeik már a klasszikus nemzetközi jog korszakában keletkezett Webster-formulában is megtalálhatók.²⁸ Napjainkban az önvédelem jogának gyakorlása keretében fogantatosított intézkedés akkor tesz eleget az említett követelményeknek, ha a kialakult helyzetben más észszerű és hatásos megoldás nem áll rendelkezésre, és a végső eszközként alkalmazott erőszakot nem a megtorlás, a büntetés vagy a megelőzés szándéka hatja át. Nagy általánosságban véve, az intézkedésnek arányban kell

²² Oil Platforms (*Islamic Republic of Iran v. United States of America*), Judgment of 6 November 2003, I.C.J. Reports 2003, 189. o.

²³ The Corfu Channel Case (*United Kingdom v. Albania*), Judgment of 9 April 1949, I.C.J. Reports 1949, 18. o.

²⁴ KELSEN, Hans: *The Law of the United Nations: A Critical Analysis of Its Fundamental Problems, with Supplement*. London, 1951. 798–800., 803–804. o.

²⁵ KAJTÁR: *A nem állami szereplők elleni önvédelem a nemzetközi jogban*. 98–102. o.

²⁶ RANDELZHOFFER–NOLTE: Article 51. 1401–1403. o.

²⁷ Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, Article 21.

²⁸ *The Diplomatic and Official Papers of Daniel Webster, While Secretary of State*. New York, 1848. 132. o.

állnia a fegyveres támadás súlyával és intenzitásával. Ez a követelmény nem mérhető patikamérlegen, a sikeres védekezés a támadást meghaladó hatásfokot feltételez.²⁹ Hangsúlyozandó, hogy az arányosság részét képezi a fegyveres összeütközések jogának tiszteletben tartása is. Kérdés, hogy szélsőségesen súlyos esetekben, amikor az állam a túlélésért küzd, megengedhető-e a nukleáris fegyverek alkalmazása.³⁰ Néha az azonnaliság szintén követelményként nyer megfogalmazást, ám ebben nincs teljes egyetértés. Ennek ellenére az időtényező elismerten fontos, hiszen a szükségesség követelményéből is következően, az intézkedéseknek észszerű időn belül követniük kell a fegyveres támadást.³¹ Haladéktalanul tájékoztatni kell továbbá a Biztonsági Tanácsot az önvédelmi helyzet beálltáról és az önvédelem jogának gyakorlása keretében foganatosított intézkedésekről. Ez egy alapokmányi kötelezettség, a szokásjogban nem létezik. Elmulasztása nem érinti az önvédelem gyakorlásának jogszerűségét, a teljesítése a megtámadott állam helyzetértékelését bizonyítja.³²

Hangsúlyozandó, hogy az Egyesült Nemzetek alapítói az önvédelemnek ideiglenes és kiegészítő szerepet szántak. Bár az önvédelem jogának gyakorlása keretében az államok erőszakot is alkalmazhatnak, az intézkedéseik semmilyen formában nem érintik a Biztonsági Tanács nemzetközi béke és biztonság terén viselt fő felelősségét és különleges hatáskörét.³³ Ebből kifolyólag az önvédelem jogának gyakorlása csak addig tart, „amíg a Biztonsági Tanács a nemzetközi béke és biztonság fenntartására szükséges rendszabályokat meg nem tette”. Ha a kollektív biztonsági mechanizmus működésbe lendül, az önvédelem jogának gyakorlása véget ér, és helyébe a szervezet cselekvése lép. Hogy ki és mi alapján állapítja meg a „szükséges rendszabályok” megtételét, régóta vitatott kérdés.³⁴ Mivel megszűnik az intézkedések szükségessége, az önvédelem jogának gyakorlása akkor is véget ér, ha a megtámadott állam sikerrel hárítja el a fegyveres támadást és helyreáll a *status quo ante*. Ennek megítélése korántsem egyértelmű, hiszen a fegyveres támadást megelőző állapot helyreállítása és a támadó visszaverése nem feltétlenül eredményez katonai és biztonsági szempontból megnyugtató helyzetet. Nem kétséges azonban, hogy az önvédelem jogának gyakorlása túlléphető, mely a nemzetközi jog sérelméhez vezethet.

Az alapokmányi és a szokásjogi szabályozás, az egyéni önvédelem mellett, a hosszú történelmi múltra visszatekintő kollektív védelmet is elismeri. Ily módon

²⁹ GREENWOOD, Christopher: Self-Defence. In WOLFRUM, Rüdiger (ed.): *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law*. Vol. IX. Oxford, 2012. 109. o.

³⁰ Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion of 8 July 1996, I.C.J. Reports 1996, 245, 263. o.

³¹ SPITZER Jenő: *Önvédelem versus terrorizmus: Az erőszak tilalma és az önvédelem joga a nemzetközi jogban, különös tekintettel az Iszlám Állam elleni nemzetközi fellépés lehetőségeire*. Budapest, 2019. 34–35. o.

³² Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (*Nicaragua v. United States of America*), Judgment of 27 June 1986, I.C.J. Reports 1986, 105. o.

³³ ENSZ Alapokmány, 24. cikk (1) és (2) bekezdés.

³⁴ KELSEN: *The Law of the United Nations*. 800–803. o.

a megtámadott állam nem marad magára, akár külső segítséget is kérhet és igénybe vehet a fegyveres támadás elhárításához.³⁵ Ebben az esetben, a tárgyalt követelményekkel összhangban, a katonai segítség nyújtása is megengedett. Ez a segítségnyújtás egyaránt alapulhat egy a fegyveres támadást megelőzően létrejött kollektív védelmi megállapodáson és egy, a fegyveres támadást követően létrejött *ad hoc* megállapodáson. Ha kollektív védelmi megállapodáson alapul, a segítségnyújtás már nem egyszerűen jog, hanem kötelezettség.³⁶

II. Katonai tevékenység a világűrben

Hajlamosak lehetünk azt képzelni, hogy a nemzetközi jogi szabályozásnak köszönhetően a világűr a béke végtelen tengere,³⁷ mely teljes egészében kizárólag békés célokra használható. Ezt a képzetet azonban árnyalni szükséges. Mint ismeretes, a *res communis omnium usus* területek közé tartozó világűr kutatása és felhasználása az emberiség közös vállalkozásának tekintendő, mely minden állam előtt egyenlő módon nyitva áll, és minden állam javára és érdekében folytatandó. Kutatása és felhasználása, a nemzetközi békét és biztonságot és a nemzetközi együttműködést és megértést előmozdítandó, a nemzetközi jognak megfelelően történhet.³⁸ Kezdetben a kizárólag békés célú felhasználás értelmezése kapcsán két eltérő álláspont létezett: „nem katonai” vagy „nem támadó/nem agresszív” felhasználás.³⁹ Napjainkban már aligha lehet kétséges, hogy a követelmény ez utóbbi tartalommal értelmezendő, és a világűr nincs teljes egészében elzárva a katonai tevékenység elől. Militarizálása és passzív katonai célú felhasználása megengedett, melyet az űrkorszak kezdete óta töretlen állami gyakorlat is tanúsít. Felfegyverzése és aktív katonai célú felhasználása ellenben csak szigorú korlátok között lehetséges. Részleges demilitarizálásáról elsősorban a világűrszerződés, a Hold-megállapodás és néhány nukleáris leszerelési és fegyverzetkorlátozási megállapodás rendelkezett vagy rendelkezik.

Nukleáris fegyverek és más tömegpusztító fegyverek a világűrszerződés szerint sem a Föld körüli pályán, sem az égitesteken, sem a világűr bármely más pontján

³⁵ Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (*Nicaragua v. United States of America*), Judgment of 27 June 1986, I.C.J. Reports 1986, 102–105. o.

³⁶ SULYOK: Az egyéni vagy kollektív önvédelem joga... 120., 135. o.

³⁷ Elhatárolási kérdéseit lásd GÁL Gyula: A világűrjogi funkcionalizmus – elmélet és gyakorlat. In CSAPÓ Zsuzsanna (szerk.): *Ünnepi tanulmánykötet Bruhács János professor emeritus 70. születésnapjára*. Pécs, 2009. 59–76. o.

³⁸ Világűrszerződés, I-III. cikk, kihirdette: 1967. évi 41. törvényerejű rendelet a „Szerződés az államok tevékenységét szabályozó elvekről a világűr kutatása és felhasználása terén, beleértve a Holdat és más égitesteket” című, Moszkvában, Londonban és Washingtonban 1967. január 27-én aláírt szerződés kihirdetéséről. Lásd még G.A. Res. 1962 (XVIII), 18 U.N. GAOR Supp. No. 15 (A/5515), 15. o.

³⁹ CHENG, Bin: *Studies in International Space Law*. Oxford, 1997. 513–516. o.

nem helyezhetők el.⁴⁰ Ezt a „kölcsonösen biztosított megsemmisítés” elvét megőrző tilalmat, néhány részes állama számára, a Hold-megállapodás megerősíti, és eltérő rendelkezések hiányában, a Naprendszer mindegyik égitestére kiterjeszti. Nem használhatók és nem helyezhetők el tömegpusztító fegyverek a Holdon és a Naprendszer más égitestein, a körülöttük található keringési pályákon és a körülöttük húzódó és az oda vezető más pályákon sem.⁴¹ Nem terjed ki azonban a tilalmak hatálya az olyan Földről indított tömegpusztító fegyverek alkalmazására és kipróbálására, melyek a kijelölt célpont felé vezető úton csak átmenetileg lépnek ki a világűrbe, és valószínűleg azokra a tömegpusztító fegyverekre sem, melyek nem végeznek legalább egy teljes keringést a bolygónk körül. (Ez utóbbi kérdésben nincs teljes egyetértés.⁴²) Ebbe a kategóriába tartoznak például a nukleáris robbanófejeket hordozó hadászati ballisztikus rakéták, a megtört űrpályájú orbitális bombázórendszerek és egyes azonnali/gyors globális csapást lehetővé tevő fegyverrendszerek. Ezek közül a hadászati ballisztikus rakéták széles körben ismertek, bővebb magyarázatot nem igényelnek: egy bizonyos indítási szög és hatótávolság felett az ilyen rakéták pályájának egy szakasza a világűrben húzódik. Kevésbé ismertek a megtört űrpályájú orbitális bombázórendszerek, melyek egy alacsony Föld körüli pályára állított, ám még egy teljes keringés elvégzése előtt a pályáról letérített és a célpont felé irányított nukleáris robbanófej alkalmazásával bármilyen irányból érkező, gyors és későn észlelhető globális csapást tettek lehetővé. Bár a hidegháború idején rendszerbe állították, másfél évtizeddel később leszerelték őket. Napjainkban a rendszeresített vagy előrehaladott kísérleti szakaszban levő egyes azonnali/gyors globális csapást biztosító fegyverrendszerek hiperszonikus visszatérő egységei szintén kilépnek a világűrbe. Mivel nem állnak keringési pályára, még akkor sem esnek tilalom alá, ha nukleáris robbanófejet hordoznak. Nem terjed ki a tilalmak hatálya a nukleáris fegyverek Naprendszer égitesteit nem érintő és elhelyezésnek nem minősülő alkalmazására és kipróbálására sem. A nukleáris fegyverek ilyen korlátok között is használhatók. Egy a világűrben, megfelelő hatóerővel és magasságban végrehajtott nukleáris robbantás nyomán olyan mesterséges sugárzási övezet és elektromágneses impulzus keletkezik, mely akár egy kontinensnyi területen és/vagy az alacsony keringési pályák nagy részén, megkülönböztetés nélkül, minden kellőképp meg nem erősített elektronikai rendszert javíthatatlanul károsíthat vagy működésképtelenné tehet.

Ezeket a hiányosságokat néhány fegyverzetkorlátozási megállapodás igyekezett és igyekszik orvosolni: a nukleáris fegyverek és más nukleáris robbanószerkezetek

⁴⁰ Világűrszerződés IV. cikk. Lásd még G.A. Res. 1884 (XVIII), 18 U.N. GAOR Supp. No. 15 (A/5515), 13. o.

⁴¹ Agreement governing the Activities of States on the Moon and Other Celestial Bodies, New York, 5 December 1979, Article 1 (1) és (2), Article 3 (3).

⁴² SCHROGL, Kai-Uwe – NEUMANN, Julia: Article IV. In HOBE, Stephan – SCHMIDT-TEDD, Bernhard – SCHROGL, Kai-Uwe (eds): *Cologne Commentary on Space Law. Vol. I. Outer Space Treaty*. Berlin, 2017. 309. o.

használatát a nukleáris fegyverek tilalmáról szóló egyezmény,⁴³ a légkör határain túl végzett nukleáris kísérleti robbantásokat a részleges és az átfogó atomcsendről szóló szerződések,⁴⁴ a megtört űrpályájú orbitális bombázórendszereket a hadászati fegyverek korlátozásáról és számának csökkentéséről szóló kétoldalú szerződések⁴⁵ és az űrobjektumok elleni erőszakkal való fenyegetésnek vagy erőszak alkalmazásának megelőzéséről szóló szerződés tervezete tiltották/tiltaná meg.⁴⁶ Ezek közül csak a nukleáris fegyverek tilalmáról szóló egyezmény és a részleges atomcsend szerződés van hatályban, az átfogó atomcsendről szóló szerződés még nem lépett hatályba, az említett kétoldalú fegyverzetkorlátozási megállapodások már hatályukat veszítették, a szerződés tervezet kapcsán pedig régóta nem történt érdemi előrelépés. Mérsékeli a tilalmak hatásosságát, hogy a nukleáris fegyverek tilalmáról szóló szerződéstől a nukleáris fegyverrel rendelkező államok és közeli szövetségeseik egyelőre távolmaradtak. A ballisztikus rakéták terjedése ellen egy nemzetközi magatartási kódex készült.⁴⁷ Megjegyzendő, hogy ha a hadászati ballisztikus rakéták és az azonnali/gyors globális csapást lehetővé tevő fegyverrendszerek hagyományos robbanófejeket hordoznak, hagyományos fegyverekként kell őket kezelni.

Komoly korlátozásként értékelhető ugyanakkor, hogy a világűrszerződés szerint a Hold és az égitestek kizárólag békés célokra használhatók. Katonai támaszpontok, berendezések és erődítések egyetlen égitesten sem létesíthetők. Hasonlóan tiltás alá esnek az égitesteken végzett fegyverkísérletek és katonai gyakorlatok/manőverek.⁴⁸ A Hold-megállapodás ezt a tilalmat is megerősíti és kiterjeszti. Kifejezetten rögzíti az erőszakkal való fenyegetés és az erőszak alkalmazása és minden más ellenséges cselekmény és ellenséges cselekménnyel való fenyegetés tilalmát, ha az érintett cselekményt a Holdon vagy a Hold felhasználásával a Föld, a Hold, az űrjárművek, az űrjárművek személyzete vagy bármely más ember alkotta űrobjektum sérelmére követik el.⁴⁹ Ne feledjük, hogy a Hold-megállapodás hatálya, eltérő rendelkezések hiányában, a Naprendszer mindegyik égitestére kiterjed. Mindezek következtében az égitesteken hagyományos fegyverek sem helyezhetők el.

⁴³ Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons, New York, 7 July 2017, Article 1.

⁴⁴ Részleges atomcsend szerződés, I. cikk, kihirdette: 1963. évi 26. törvényerejű rendelet a légkörben, a világűrben és a víz alatt végzett nukleáris fegyverkísérletek betiltása tárgyában Moszkvában, 1963. augusztus 5-én létrejött szerződés kihirdetéséről; Átfogó Atomcsend Szerződés, I. cikk, kihirdette: 1999. évi L. törvény az ENSZ Közgyűlése által 1996. szeptember 10-én elfogadott Átfogó Atomcsend Szerződésnek a Magyar Köztársaság által történő megerősítéséről és kihirdetéséről.

⁴⁵ Treaty between the United States of America and the Union of Soviet Socialist Republics on the Limitation of Strategic Offensive Arms (SALT II), Vienna, 18 June 1979, Article VII (Second Common Understanding) és IX (1) (C); Treaty between the United States of America and the Union of Soviet Socialist Republics on the Reduction and Limitation of Strategic Offensive Arms (START I), Moscow, 31 July 1991, Article V (18) (C).

⁴⁶ Draft Treaty on the Prevention of the Placement of Weapons in Outer Space, the Threat or Use of Force against Outer Space Objects, 12 June 2014, Doc. CD/1985, Article I (c) és II.

⁴⁷ The Hague/International Code of Conduct against Ballistic Missile Proliferation, The Hague, 25 November 2002, U.N. Doc. A/57/724, Annex.

⁴⁸ Világűrszerződés, IV. cikk.

⁴⁹ Agreement governing the Activities of States on the Moon and Other Celestial Bodies, Article 3 (1), (2) és (4).

Föld körüli pályán és az égitestek közötti térben azonban a hagyományos fegyverek elhelyezése és kipróbálása megengedett. Korábban a ballisztikus rakétaelhárító rendszerekről szóló kétoldalú szerződés ezen túlmutató korlátozásokat is tartalmazott, ám már ez a megállapodás is hatályát veszítette.⁵⁰ Noha a hagyományos fegyverek általános telepítésére eddig nem került sor, ilyen fegyverek már több alkalommal megfordultak a világűrben. Itt említhető például a szovjet űrgépágyú, a kozmonauták kézi lőfegyvere, vagy néhány „gyanús” kísérleti űrrepülőgép és műhold. Mindazonáltal a megvalósítható vagy megvalósítani kívánt elképzelések tárháza ennél szélesebb, és számos támadó vagy védelmi fegyvert vagy fegyverrendszert foglal magában: irányított energiájú fegyvereket (lézer, mikrohullám, részecskesugár), elektromágneses impulzust kibocsátó nem nukleáris fegyvereket, elektromágneses lövegeket/sínágyúkat, kinetikus orbitális bombázórendszereket, más elveken működő katonai műholdakat (közvetlen becsapódás, repeszfelhő, elfogórakéták, megragadás és megrongálás, megragadás és pályáról letérítés, festék vagy vegyi anyag szórása, távközlés káros zavarása ~ *jamming* vagy *spoofing*) és ember által vezetett katonai űrrepülőgépeket.⁵¹ Közvetlen becsapódással végrehajtott kinetikus rombolásra tulajdonképpen bármilyen manőverezésre képes műhold felhasználható. Föld körüli pályán a passzív katonai tevékenységet végző műholdak és űrállomások elhelyezése is megengedett. Napjainkban a korai riasztási, megfigyelési, felderítési, távközlési, navigációs, meteorológiai és geodéziai feladatokat ellátó katonai és kettős rendeltetésű műholdak tömege kering a bolygónk körül. Korábban katonai űrállomások is épültek és működtek a világűrben, pillanatnyilag ilyen űrállomás nincs pályán. Hangsúlyozandó, hogy a világűr békés célú kutatása és felhasználása során a katonai személyzet és bármely szükséges felszerelés vagy eszköz igénybevétele szintén megengedett.⁵²

Nem terjed ki a tárgyalat rendelkezések hatálya a földi telepítésű hagyományos fegyverekre és fegyverrendszerekre sem. Ezeket az űrobjektumok elleni erőszakkal való fenyegetésnek vagy erőszak alkalmazásának megelőzéséről szóló szerződés tervezete sem tiltaná meg, ám a támadó célú alkalmazásuk már tiltott cselekménynek minősülne.⁵³ Néhány állam képes a Földről indított műholdak elleni kinetikus támadásra. Erről tanúskodnak, többek között, a műholdak elleni kísérletek is, melyek

⁵⁰ Treaty between the United States of America and the Union of Soviet Socialist Republics on the Limitation of Anti-Ballistic Missile Systems, Moscow, 26 May 1972, Article V (1).

⁵¹ PRESTON, Bob – JOHNSON, Dana J. – EDWARDS, Sean J. A. et al.: *Space Weapons Earth Wars*. Santa Monica – Arlington – Pittsburgh, 2002. Magyar nyelven lásd ÁGOSTON TIBOR: Műhold elleni fegyverek. *Hadmérnök*, 5. (2010) 4., 101–109. o.; DOBOS GÁBOR: A mesterséges holdak katonai alkalmazásának lehetőségei. *Nemzet és Biztonság*, 2. (2009) 2., 60–70. o.; HOBBS, David: *Űrhadviselés: A Föld légkörén kívül vívott háború csúcstechnológiájú fegyverei és alkalmazásuk módszerei*. Ford.: Magyar László. Budapest, 1994.; KÖSZEGVÁRI TIBOR: Gondolatok az űrhadviselésről. *Hadtudomány*, 16. (2006) 3., 68–78. o.

⁵² Világűrszerződés, IV. cikk; Agreement governing the Activities of States on the Moon and Other Celestial Bodies, Article 3 (4).

⁵³ Draft Treaty on the Prevention of the Placement of Weapons in Outer Space, the Threat or Use of Force against Outer Space Objects, Article II.

közvetlenül ugyan nem sértik a világűrszerződés katonai tilalmakat tartalmazó rendelkezéseit, ám a keletkező űrszemét okán nehezen egyeztethetők össze a szerződés más rendelkezéseivel és az űrszemét csökkentését előírányzó egyéb iránymutatásokkal. Némi erőfeszítéssel bármelyik állam vagy nem állami szereplő rendelkezhet továbbá a műholdak elleni elektronikai támadáshoz vagy kibertámadáshoz szükséges földi telepítésű eszközökkel. Elhelyezésük okán ezek sem sértik a világűrszerződés katonai tilalmakat tartalmazó rendelkezéseit, ám összeegyeztethetetlenek a szerződés más rendelkezéseivel és a Nemzetközi Távközlési Egyesület vonatkozó jogi rezsimjével.

Mint elhangzott, a leginkább érintett államok eddig tartózkodtak a hagyományos fegyverek telepítésétől és beérték a világűr passzív katonai célú felhasználásával. Ez a helyzet azonban, az új űrverseny fokozódása és az űrobjektumok biztonságának megóvása miatt, bármikor megváltozhat. Erről tanúskodnak a leginkább érintett szereplők katonai doktrínái, stratégiái is.⁵⁴ A világűr felfegyverzésével járó veszélyeket természetesen a nemzetközi közösség is felismerte: az államok túlnyomó többsége évtizedek óta szorgalmazza a világűrben kibontakozó fegyverkezési verseny megelőzését, egyelőre kézzelfogható eredmények nélkül.⁵⁵

III. Egyéni vagy kollektív önvédelem a világűrben

Mivel az erőszak tilalma egyetemes és feltétlen alkalmazást igényel, a tilalom alóli kivételként elismert egyéni vagy kollektív önvédelem joga a világűrben is érvényesül, bármilyen értelmet is tulajdonítunk a kizárólag békés célú felhasználásnak.⁵⁶ Elméletileg ez a jog területi megszorítás nélkül, a világűr bármely pontján gyakorolható. Ezt kizárólag az általános nemzetközi jog egy későbbi feltétlen alkalmazást igénylő szabálya módosíthatja.⁵⁷ Ha a világűrszerződés és a Hold-megállapodás égitestek teljes demilitarizálásáról szóló rendelkezései ilyen szabályoknak tekintendők, márpedig talál-

⁵⁴ HARRISON, Todd – JOHNSON, Kaitlyn – ROBERTS, Thomas G. et al.: *Space Threat Assessment 2020*. Washington D. C., 2020. 8–53. o. Magyar nyelven lásd BALOGH János – DRILLA Attila – KÁRÁNDI Zsolt – ORBÁN József: *Szemelvények az űrhadviselés múltjából és jelenéből*. In VÁRI Péter (szerk.): *Ég és föld közötti kapcsolatok: Az űrtávközlés története, elmélete és gyakorlata*. Budapest, 2020. 292–303. o.

⁵⁵ G.A. Res. 36/97C, 36 U.N. GAOR Supp. No. 51 (A/36/51), 71. o.; G.A. Res 69/32, 69 U.N. GAOR Supp. No. 49 (A/69/49) (Vol. I), 242. o. és a témákban elfogadott későbbi határozatok. Lásd még LATTMANN, Tamás: *Current Challenges Regarding Arms Control and the Law of Outer Space*. In KOIVULA, Tommi – SIMONEN, Katriina (eds): *Arms Control in Europe: Regimes, Trends and Threats*. Helsinki, 2017. 171–187. o.

⁵⁶ LACHS, Manfred: *The Law of Outer Space: An Experience in Contemporary Law-Making*. Reprint. Leiden–Boston, 2010. 98. o.

⁵⁷ Bécsi egyezmény a szerződések jogáról, 53. cikk, kihirdette: 1987. évi 12. törvényerejű rendelet a szerződések jogáról szóló, Bécsben az 1969. évi május hó 23. napján kelt szerződés kihirdetéséről. Lásd még „[...] és amelyet csak a nemzetközi jognak az ugyanilyen jellegű későbbi szabályával lehet megváltoztatni.” CSAPÓ Zsuzsanna: *Az 1969. évi bécsi egyezmény és a ius cogens módosíthatósága. Állam- és Jogtudomány*, 61. (2020) 1., 25–43. o.

kozhatunk ilyen feltevésekkel,⁵⁸ akkor az önvédelem a bennük foglalt módosításokkal, területi megszorításokkal gyakorolható. Érdekességként itt említhetők meg a kollektív védelmi megállapodások területi hatályáról szóló rendelkezések is. Ezek a megállapodások a bolygónkon bekövetkező fegyveres támadások esetére készültek, a világűrben bekövetkező fegyveres támadások esetére való alkalmazásuk komoly értelmezési nehézségekbe ütközhet.

Ha egy fegyveres támadás a világűrre is érinti, a megindítás és a bekövetkezés helyének függvényében öt különböző esetet kell számításba venni. Egy fegyveres támadás egyaránt indulhat a Földről a világűrben elhelyezkedő célpont ellen, a világútból a Földön elhelyezkedő célpont ellen, a világútból a világűrben elhelyezkedő célpont ellen, a Földről a világűrön át a Földön elhelyezkedő célpont ellen, vagy a Földről és/vagy a világútból egyidejűleg a Földön és a világűrben elhelyezkedő célpontok ellen. Bármelyik lehetőség elképzelhető vagy kivitelezhető, ám pillanatnyilag a legvalószínűbbnek egy, a Földről a világűrön át a Földön elhelyezkedő célpont ellen vagy a Földről és/vagy a világútból egyidejűleg a Földön és a világűrben elhelyezkedő célpontok ellen intézett támadás tűnik. Észszerűen cselekvő szereplőket feltételezve, egy fegyveres támadás az államok által ténylegesen benépesített világban kíván változást elérni, ezért a jelenlegi felhasználás módja és mértéke mellett, a világűr valószínűleg mellékhadszíntér lesz, melyet az államok elsősorban a hadászati ballisztikus rakéták célba juttatására vagy a katonai „erősokszorozó” eszközök semlegesítésére használnának. Ez a helyzet azonban a világűr felhasználásának fokozódásával vagy a tudományos-fantasztikus művekben elképzelt kiteljesedésével szintén megváltozhat.

Ha egy fegyveres támadás a világútból a Földön elhelyezkedő célpont ellen vagy a Földről a világűrön át a Földön elhelyezkedő célpont ellen irányul, a mennyiségi kritérium teljesülésének megállapítása nem okozhat kihívást: a cselekmény súlyának és intenzitásának értékelése az alkalmazott erőszak és/vagy az előidézett pusztítás alapján, az analógiaként segítségül hívható történelmi tapasztalatok figyelembevételével, mondhatni „hagyományos” módon történik. Egyébként a Földről a világűrön át a Földön elhelyezkedő célpont ellen irányuló támadás a világűrjog szempontjából a legkevésbé releváns eset, hiszen az erre használható eszközök csak átmenetileg tartózkodnak a világűrben, és nem végeznek legalább egy teljes keringést a bolygónk körül. Megjegyzendő, hogy a passzív katonai tevékenységet végző katonai és kettős rendeltetésű műholdak és űrállomások alkalmazása önmagában véve nem tekinthető világútból induló fegyveres támadásnak, és ha egy fegyveres támadás támogatására használják is őket, az általuk végzett „erősokszorozó” tevékenység nem tekinthető

⁵⁸ Például BOURBONNIÈRE, Michel – LEE, Ricky J.: Legality of the Deployment of Conventional Weapons in Earth Orbit: Balancing Space Law and the Law of Armed Conflict. *European Journal of International Law*, 18. (2008) 5., 878–880. o.; SACHDEVA, G. S.: Select Tenets of Space Law as Jus Cogens. In RAO, R. Venkata – GOPALKRISHNAN, V. – ABHIJEET, Kumar (eds): *Recent Developments in Space Law: Opportunities & Challenges*. Singapore, 2017. 22–24., 26. o.

egyfajta minősítő körülménynek. Egy fegyveres támadás attól nem lesz súlyosabb, hogy a világűrben elhelyezett eszközök passzív támogatásával zajlik. Éppen ellenkezőleg, a katonai műholdak által lehetővé tett precíziós csapásmérés révén akár mérséklődhet az erőszak alkalmazásának súlya és intenzitása.

Ha egy fegyveres támadás a Földről a világűrben elhelyezkedő célpont ellen vagy a világútból a világűrben elhelyezkedő célpont ellen irányul, számos kérdés nehezíti meg a cselekmény súlyának és intenzitásának értékelését. Megválaszolásukhoz az analógiaként segítségül hívható történelmi tapasztalatok egyáltalán nem, vagy csak korlátozott mértékben állnak rendelkezésre. Értékelési szempontból nem elhanyagolható kérdések merülnek fel például a támadás célpontjául szolgáló űrobjektum adottságai kapcsán. Milyen jellegű és jelentőségű eszközt ért támadás? Katonai, polgári vagy kettős rendeltetésű eszközt ért támadás? Hány eszközt ért támadás? Milyen mértékben váltható ki a megtámadott eszköz? Milyen értéket képvisel a megtámadott eszköz? Bár egyetemes érvényű mércét nem lehet adni, néhány megállapítás előmozdíthatja a helyes értékelést. Egy űrobjektumnak tulajdonított jelentőség az érintettek szubjektív megítélésen alapul, ám bizonyos eszközök jelentősége meghaladja másokét. Elegendő összehasonlítani egy globális internetes szolgáltatást nyújtó megakonstelláció/műholdsereg egy tagját egy korai riasztási feladatot ellátó korszerű katonai műhoddal vagy egy nemzeti vagy nemzetközi űrállomással. Hasonlóan az állam területén kívül fekvő hagyományos földi célpontokhoz, nem elhanyagolható az űrobjektum katonai, polgári vagy kettős rendeltetése sem. Mennyire érinti az államot egy polgári űrobjektum megtámadása? Mennyire analóg a helyzet például a saját lobogó alatt közlekedő kereskedelmi hajókkal? Fontosnak bizonyulhat a megtámadott űrobjektumok száma is. Mivel a Nemzetközi Bíróság általánosságban nem zárta ki, hogy akár egyetlen hadihajó elaknásítása is önvédelmi helyzetbe hozzon egy államot,⁵⁹ bizonyos körülmények között, akár egyetlen űrobjektum megsemmisítése vagy súlyos megrongálása szintén fegyveres támadásnak minősülhet. Ez azonban kivételes esetnek számít. Minél nagyobb számú űrobjektumot ér támadás, annál könnyebb bizonyítani a mennyiségi kritérium teljesülését. Ez az összefüggés egy megszorítással kezelendő: minél nagyobb számú űrobjektum lát el hasonló funkciót, annál kisebb a mennyiségi kritérium teljesülésének esélye. Műholdak százaiból vagy ezreiből álló megakonstellációk/műholdseregnek esetében olyan arányú pusztításra lenne szükség a fegyveres támadás szintjének eléréséhez, melynek gyakorlati valószínűsége, elsősorban katonai, költséghatékonyági és észszerűségi megfontolások okán, meglehetősen alacsony. Kisműholdak esetében ez hatványozottan igaz. Értékelési szempontként kell figyelembe venni továbbá a megtámadott űrobjektum értékét és az okozott kár mértékét is.

⁵⁹ Oil Platforms (*Islamic Republic of Iran v. United States of America*), Judgment of 6 November 2003, I.C.J. Reports 2003, 195. o.

Kérdések merülnek fel a fegyveres támadás megvalósítására alkalmas cselekmények jellege kapcsán is. Magától értetődően a szándékos megsemmisítés, a megrongálás és a rendeltetészerű működésre való képtelenné tétel kimeríthetik a fegyveres támadás fogalmát. Ezt tanúsítja, egyebek mellett, az űrobjektumok elleni erőszakkal való fenyegetésnek vagy erőszak alkalmazásának megelőzéséről szóló szerződés tervezete is. Nem tekinthetők azonban a tervezet szerint az erőszak alkalmazásának és ekként fegyveres támadásnak sem az olyan cselekmények, melyeket az államok egy másik állam kifejezett kérelmére, külön megállapodás alapján, a kérelmező állam joghatósága és/vagy ellenőrzése alatt álló űrobjektumok irányítás nélküli repülésének megszakítása érdekében hajtanak végre.⁶⁰ Noha az ellenség világűrben elhelyezett eszközeinek megsemmisítése vagy megrongálása tűnhet a kézenfekvő megoldásnak, a környezet sajátosságaiból adódóan, ezek a hadviselés lehetőségeihez képest kerülendő módjai közé tartoznak. Az űrobjektumok megsemmisítése vagy megrongálása elképesztő mennyiségű, különböző méretű és huzamos ideig keringési pályán maradó űrszemét keletkezését eredményezi. Ha a megsemmisítés és a megrongálás a hadviselés általánosan alkalmazott módja lenne, ez sérthetné a környezetmódosító hadviselés tilalmát, és könnyen valóra válna a híres Kessler-szindróma: a zsúfolt keringési pályákon ütköző űrszemét láncreakcióhoz hasonló terjedése, mely hosszú időre megnehezítené vagy ellehetetlenítené az emberiség világűrben folytatott tevékenységét.⁶¹ Mivel az űrszemét egyaránt veszélyezteti a saját, az ellenséges és a harmadik felekhez tartozó űrobjektumokat, egy észszerűen cselekvő szereplő a megsemmisítés és a megrongálás helyett más módszerekhez folyamodna. (Mint látni fogjuk, ez arányossági követelményként is felvethető.) Ilyen például a műholdas távközlés zavarása, a műholdak elleni kibertámadás és a műholdak szétesését nem eredményező, tartós vagy átmeneti „megvakítás”, működésképtelenné tétel. Ezek részben létező és kipróbált technológián alapulnak. (Kivételek természetesen elképzelhetők.) Ha egy nem fizikai támadással érintett irányítható műhold esetleg képtelenné válik a pályakorrekciókra, a perturbáció hatására és/vagy a keringő űrszemét becsapódása nyomán maga is hozzájárulhat az űrszemét keletkezéséhez. Megjegyzendő, hogy ha nem egy tényleges fegyveres támadást kísér vagy készít elő, vagy nem kíséri a mennyiségi kritériumot teljesítő fizikai károkozás, a műholdas távközlés zavarása alapesetben nem tekinthető ilyen támadásnak.

Kérdések merülnek fel továbbá a fegyveres támadás sértettjének azonosítása kapcsán is. Ez az első pillantásra meglepő nehézség az űrobjektumok felbocsátásának, nyilvántartásba vételének, tulajdonlásának és használatának sajátosságaira vezethető vissza. Hangsúlyozandó, hogy bár az űrobjektumok rendkívül nagy száma lehet

⁶⁰ Draft Treaty on the Prevention of the Placement of Weapons in Outer Space, the Threat or Use of Force against Outer Space Objects, 12 June 2014, Doc. CD/1985, Article I (d).

⁶¹ KESSLER, Donald J. – COUR-PALAIS, Burton G.: Collision Frequency of Artificial Satellites: The Creation of a Debris Belt. *Journal of Geophysical Research*, 83. (1978) A6., 2637–2646. o. Lásd még VÁRDAI, Mihail Istvanovics: A világűr militarizálásának kérdéseiről. *Honvédségi Szemle*, 149. (2021) 1., 39–41. o.

érintett, nem mindig merül fel ez a kérdés: például a legérzékenyebb katonai feladatokat ellátó műholdak hovatartozásának megállapítása általában nem okoz nehézséget. Ki a sértettje azonban a fegyveres támadásnak egy olyan műhold megsemmisítése, megromlása vagy rendeltetészerű működésre való képtelenné tétele esetén, melyet egy állam egy másik állam hordozóeszközével egy harmadik állam területéről bocsátott fel, egyik felbocsátó állam sem vesz nyilvántartásba,⁶² számos másik állam is használja, és ezek egyike katonai távközlés céljára bérel kapacitást? A kérdés tovább is bonyolítható, ám a nehézségeket talán hatásosan szemlélteti. A válasz az elmélet szintjén rendkívül bonyolultnak tűnik, a gyakorlat szintjén valószínűleg egyszerűbb lenne a helyzet. Ne feledjük, hogy egy fegyveres támadás az államok által ténylegesen benépesített világban kíván változást elérni, ezért az események alakulása gyorsan meg fogja mutatni, hogy ki a fegyveres támadás sértettje.

Ez az észrevétel átvezet az utolsóként tárgyalandó lehetőségre. Ha egy fegyveres támadás a Földről és/vagy a világűrben egyidejűleg a Földön és a világűrben elhelyezkedő célpontok ellen irányul, a mennyiségi kritérium teljesülésének megállapítása alighanem kisebb kihívást okoz, mint amit egy kizárólag a világűrben elhelyezkedő célpont ellen irányuló támadás esetén tapasztalunk. Ebben az esetben a cselekmény súlyának és intenzitásának értékelése legalább részben a „hagyományos” módon történik, melyben akár az „események halmozódása” is érdemi szerepet kaphat.⁶³

Ha egy fegyveres támadás minőségi kritériumának teljesülését az államok nemzetközi jogi felelősségéről szóló szabályok alapján kell megállapítani, a cselekmény betudhatóságát alapesetben az általános nemzetközi jog vonatkozó szekunder szabályai rendezik. Ezek az általános szabályok azonban, a *lex specialis derogat legi generali* elvének megfelelően, teret engednek a különös szabályoknak.⁶⁴ Noha nem tekinthető önmagában zárt rendszernek,⁶⁵ a világűrjogban számos ilyen különös szabály található. Ezek közül az önvédelem szempontjából alighanem azon előírás a legfontosabb, mely szerint az államok nemzetközi felelősséggel tartoznak az állami szervek és a nem állami szereplők által a világűrben folytatott „nemzeti tevékenységekért”, és annak biztosításáért, hogy ezeket a tevékenységeket az érintettek a vonatkozó elvekkel és előírásokkal összhangban folytassák. A nem állami szereplők által folytatott űrtevékenységhez az „illető állam” engedélye és folyamatos felügyelete szükséges.⁶⁶ Megfigyelhető, hogy a világűrjogban az államok felelőssége automatikusan kiterjed a nem állami szereplők

⁶² Világűrszerződés, VIII. cikk; Lajstromozási/regisztrációs egyezmény, II–V. cikk, kihirdette: 1978. évi 7. törvényerejű rendelet a világűrbe felbocsátott objektumok nyilvántartásba vételéről szóló, az ENSZ Közggyűlésének az 1974. évi november hó 12. napján kelt 3235/XXIX. határozatával elfogadott egyezmény kihirdetéséről.

⁶³ TRONCHETTI, Fabio: The Right of Self-Defence in Outer Space: An Appraisal. *Zeitschrift für Luft- und Weltraumrecht*, 63. (2014) 1., 117. o.

⁶⁴ Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, Article 55.

⁶⁵ HOBE, Stephan: *Space Law*. Baden-Baden, 2019. 51–56. o.

⁶⁶ Világűrszerződés, VI. cikk. Lásd még G.A. Res. 1962 (XVIII), 18 U.N. GAOR Supp. No. 15 (A/5515), 15. o.

által folytatott „nemzeti tevékenységre” is. Ez a szigorú betudási szabály *lex specialis* az általános nemzetközi jogi szabályozáshoz képest,⁶⁷ és valamelyest mérsékeli a nem állami szereplők elleni önvédelem kapcsán felmerülő kérdések súlyát. Eredményként egy nem állami szereplő világűrben folytatott „nemzeti tevékenysége” révén megvalósuló fegyveres támadás automatikusan betudható az adott államnak. Hogy mi tekinthető „nemzeti tevékenységnek”, arról eltérő nézetek láttak napvilágot: értelmezhető például az állami szervek, az állampolgárok és a honos jogi személyek által folytatott tevékenységként, a felbocsátó államként folytatott tevékenységként, vagy az állam területi, személyi vagy nyilvántartásba vételből fakadó joghatósága alatt folytatott tevékenységként.⁶⁸ Egy, az önvédelem szempontjából fontos másik előírás szerint, ha egy felbocsátó állam a nemzetközi joggal összeegyeztethetetlen ürtevékenységet folytat, márpedig egy fegyveres támadás mindig ilyennek tekintendő, semmilyen esetben nem mentesülhet az űrobjektum által okozott károkért viselt kárfelelősség alól.⁶⁹

Hangsúlyozandó, hogy a tárgyalt előírások kizárólag a világűrjog hatálya alá tartozó cselekményekre alkalmazhatók. Ha egy fegyveres támadás a világűrjog hatálya alá nem tartozó cselekmények révén valósul meg, a minőségi kritérium teljesülésének megállapítása kapcsán az általános nemzetközi jog szabályai az irányadók. Megjegyzendő továbbá, hogy egy, a világűrt is érintő fegyveres támadás elkövetőjének azonosítása és ekként a fegyveres támadás bizonyítása még annak ismeretében is komoly nehézségekbe ütközhet, hogy alkalmasint a meggyőző közvetett bizonyítékok is elegendők lehetnek. Az azonosítás és a bizonyítás sikere a támadás módjának, eszközének és időtartamának és a megtámadott állam észlelési képességeinek függvényében alakul. Egy fizikai támadás általában könnyebben észlelhető, mint egy elektronikai támadás vagy egy kibertámadás.⁷⁰ Nagyon kevés szereplő rendelkezik a fizikai támadások sikeres azonosításához és bizonyításához szükséges, folyamatosan működő felderítő- és figyelőrendszerekkel. Ha egy állam kiépített ilyen rendszereket vagy hozzáfér az általuk nyert információkhoz, egy, a Földről indított fizikai támadás elkövetője nagy valószínűséggel azonosítható. (Kivételek természetesen elképzelhetők.) Egy világűrből indított

⁶⁷ KAJTÁR Gábor: *Betudás a nemzetközi jogban – Fragmentáció és koherencia egy változó korban*. Habilitációs kézirat. Budapest, 2019. 53. o. (A szerző szíves engedélyével.)

⁶⁸ CHENG, Bin: Article VI of the 1967 Space Treaty Revisited: “International Responsibility”, “National Activities”, and “the Appropriate State”. *Journal of Space Law*, 26. (1998) 1., 20–29. o.; VON DER DUNK, Frans G.: The Origins of Authorisation: Article VI of the Outer Space Treaty and International Space Law. In VON DER DUNK, Frans G. (ed.): *National Space Legislation in Europe: Issues of Authorisation of Private Space Activities in the Light of Developments in European Space Cooperation*. Leiden, 2011. 9–18. o.; GERHARD, Michael: Article VI. In HOBE, Stephan – SCHMIDT-TEDD, Bernhard – SCHROGL, Kai-Uwe (eds): *Cologne Commentary on Space Law*. Vol. I. *Outer Space Treaty*. Berlin, 2017. 383–405. o. Magyar nyelven lásd BARTÓKI-GÖNCZY Balázs: Az ürtevékenységek nemzeti szintű szabályozása: A nemzetközi jogi környezet, valamint az ESA tagállamok gyakorlatának elemzése. *Iustum Aequum Salutare*, 16. (2020) 4., 97. o.

⁶⁹ Kárfelelősségi egyezmény, VI. cikk (2) bekezdés, kihirdette: 1973. évi 3. törvényerejű rendelet az űrobjektumok által okozott károkért való nemzetközi felelősségről szóló, az Egyesült Nemzetek Szervezete Közgyűlésének XXVI. ülészakán 1971. november 29-én elfogadott egyezmény kihirdetéséről.

⁷⁰ HARRISON-JOHNSON-ROBERTS: *Space Threat Assessment 2020*. 6–7. o.

fizikai támadásról ez már nem feltétlenül mondható el. Egy Föld körüli pályáról indított támadás elkövetője nagy valószínűséggel szintén azonosítható, bár a nyilvántartásba nem vett űrobjektumok és/vagy az űrszemét közé rejtett támadó műholdak ezt nagyban megnehezíthetik. A Földtől távolodva azonban a sikeres azonosítás és bizonyítás valószínűsége fokozatosan csökken. Nem véletlen, hogy a leginkább érintett államok komoly erőfeszítéseket tesznek az észlelési képességeik bővítése és a távolabbi területek, különösen a biztonsági és gazdasági szempontból egyre inkább felértékelődő ciszlunáris térség folyamatos megfigyelése érdekében.

Az önvédelem szükségessége, arányossága és lezárása többnyire a „hagyományos” módon értékelendő. Kivételt talán az arányosság követelménye képez, mely a világűr sajátos környezetében mintha kisebb mozgásteret engedne az önvédelem jogának gyakorlása keretében fogantatott intézkedések terén. Határozottan sérteni látszik például az önvédelem arányosságát minden olyan intézkedés, mely az emberiség világűrben folytatott tevékenységét és a világűr természeti környezetét súlyosan veszélyeztető vagy károsító, nagy mennyiségű és huzamos ideig keringési pályán maradó űrszemét keletkezését eredményezi. Érdekes módon az űrtevékenység nemzetközi magatartási kódexének tervezete szerint önvédelem esetén kivételesen, ám kifejezetten megengedett az űrobjektumok közvetlen vagy közvetett úton történő megsemmisítése vagy megrongálása.⁷¹ Ezt kifejezetten tiltó nemzetközi kötelezettség vállalásának hiányában is sértené az önvédelem arányosságát az elektromágneses impulzust kibocsátó nukleáris fegyverek világűrben való alkalmazása, mely hatalmas kiterjedésű területen, megkülönböztetés nélkül, minden kellőképp meg nem erősített elektronikai rendszert javíthatatlanul károsíthat vagy működésképtelenné tehet. Külön problémát okoz, hogy a világűrben elhelyezett űrobjektumok egy része kettős rendeltetésű eszköznek tekinthető.⁷² Mivel az önvédelem arányossága és a fegyveres összeütközések jogának tiszteletben tartása szorosan összefonódik, az ilyen és hasonló hadviselési módok és eszközök alkalmazása nemcsak a konkrét harci cselekmények, hanem az önvédelem egészének aránytalanságához vezethetnek.

IV. Záró gondolatok

Nagy bizonyossággal kijelenthető, hogy az egyéni vagy kollektív önvédelem joga a világűrben is érvényesül és gyakorolható. Ezzel azonban el is érkeztünk az egyetemes érvényű megállapítások végére. Miként az két ilyen meghatározó fontosságú és tisztázásra váró kérdésekben bővelkedő szabályozási terület metszetében várható, a világűr

⁷¹ European Union Draft International Code of Conduct for Outer Space Activities, 31 March 2014, para. 4.2. Kritikáját lásd TRONCHETTI: *The Right of Self-Defence in Outer Space*. 119. o.

⁷² TRONCHETTI: *The Right of Self-Defence in Outer Space*. 119. o.

és az önvédelem kapcsolatának minden más területén komoly elméleti és gyakorlati kihívásokkal szembesülünk. Nehéz és komplex kérdések merülnek fel, egyebek mellett, az önvédelem gyakorlásának konkrét helyszíne, a fegyveres támadás mennyiségi kritériuma, a fegyveres támadás minőségi kritériuma, a fegyveres támadás bizonyítása és az önvédelem jogának gyakorlása keretében fogatosított intézkedések arányossága kapcsán. Noha a világúrbn eddig nem került sor fegyveres támadásra, és ez a helyzet remélhetőleg a jövőben sem változik meg, az új űrverseny fokozódása és az űrobjektumok biztonságának megóvása miatt az önvédelem jogát érintő, egyelőre korlátozott mélységben és terjedelemben vizsgált kérdések egyre nagyobb súllyal fognak jelentkezni. Különös hangsúlyt kölcsönöz a kérdéseknek, hogy a kiterjedt űrhadviselés következményeit az egész emberiség szenvedné el. A válaszok keresésében kiemelkedő és kezdeményező szerep hárul a nemzetközi jog tudományára.